

RAZKRIVAJOČA SE SKRIVNOST POSTMODERNE

Aleš Debeljak: *Postmoderna sfinga. Celovec, Salzburg; Wieser 1989, 131 strani.*

Potem ko je slovenske kulturne revije v začetku osemdesetih let preplavila množica prispevkov o premikih v sodobni kulturi in umetnosti, povezanih s pojmom postmoderna in postmodernizem, in je bil s prevodi tujih besedil o tej temi, ki jih je zavestno gojila revija *Problemi-Literatura*, omogočen tudi množičnejši vpogled v tuje ugotovitve, smo ob koncu desetletja dobili še samostojno knjižno delo o tem, *Postmoderno sfingo* Aleša Debeljaka.

Avtor, ki je doslej zbujal zanimanje s svojim pesniškim delom, zbranim v treh pesniških zbirkah, se v novi knjigi sicer ukvarja s teorijo, ki pa ni brez zveze z njegovo poezijo, v kateri je že pokazal, da je sprejel marsikatero tezo iz razprav o postmodernizmu, kar dokazuje, da jih je spremljal z resnično »intelektualno vznemirjenostjo«, kot pravi v uvodu h knjigi. Rezultate te vznemirjenosti je mogoče opaziti tudi v njegovi knjigi kritičkih in esejističnih besedil iz leta 1988 *Melanholične figure*, vendar je ta nastajala v času, ko je bil – kot sam pravi – še prepričan, da predstavlja postmoderna »radikalen prelom z modernim družbenim projektom«. Prav teza, da dogajanje v sodobni kulturi predstavlja hkrati kontinuiteto in diskontinuiteto moderne, je osnova za raziskavo v *Postmoderni sfingi*. V njej se prepletajo sociološki, filozofski in literarnozgodovinski pogledi na postmoderno kot »epohalni pojav« ali, če uporabim še en avtorjev izraz, »duhovno-zgodovinsko strukturo« in na postmodernizem kot umetnostni izraz. Že to ločevanje je za smiselno obravnavo nujno, saj so terminološki nesporazumi pogosti, predvsem pri določanju postmodernizma.

Razprava o tem, opozarja Debeljak, se je namreč začela v okviru arhitekture in literarne teorije ameriškega kulturnega prostora zgodnjih 60-ih let, kjer so pri razmišljanju izhajali iz tamkajšnjega položaja umetnosti: »Razloge za to je bržkone iskati v zgodovinskem dejstvu, da prav specifična varianta prisvojitve dosežkov evropskega modernizma, ki so jo izpeljali ameriški pisatelji 'izgubljene generacije', slikarji abstraktnega ekspresionizma, itd., pomeni za ameriški kulturni horizont prvo zares etabrirano in institucionalizirano umetnost s svojimi galerijami, muzeji in študijskimi kurzi na univerzah. Iz tega izhaja spremenjena optika kritične analize, ki vidi v odskoku od izpostavljenega umetnostnega koda že kar legitimnost za vsakršne 'post' oblike umetniškega izraza in kulturne ekspresivnosti«.

Debeljak se tudi ne strinja s trditvijo ameriških kritikov 60-ih let, da sodi ameriška proza t.i. metafikcije – pri nas znana tudi po zaslugi Aleša Debeljaka, ki je bil urednik slovenske izbora iz metafikcijske proze iz leta 1988 – v postmodernizem, ampak jo postavlja še v ultramodernizem. Ta trditev je provokativna tudi s stališča slovenske literature, saj se je tudi pri nas pojem postmodernizma navezoval na ameriško izvorno in slovensko inačico metafikcije. Debeljak svojo tezo utemeljuje z ugotovitvami, da metafikcija še vedno upošteva modernistično zavest o arbitrarosti začetka in konca in o poljubnih menjavah strukture ter ne omogoča bralcem identifikacijskega življenja, katarze in estetskega doživljanja. Je treba torej Debeljakovo kritiko ameriškega pogleda na metafikcijo (ki jo izreče tudi ob estetskih razpravah Bella in Lyotarda) razumeti kot povezovanje postmodernistične umetnosti s predmodernistično? Res, da v metafikciji opaža novost, za katero meni, da izhaja iz postmodernega pogleda na umetnost, in sicer vključevanje referenc iz množične kulture, vendar za osrednjo značilnost postmodernistične umetnosti postavlja renovacijo, nasprotje inovacije.

Načelo renovacije pomeni, da so pri nastanku umetnine razpoložljive vse umetnostne tradicije, vključno z modernizmom, kar pa ni gola imitacija preteklih stilov, saj je »prisvojitve preteklosti prelomljena skozi sedanji trenutek«. V tem smislu je postmodernistična umetnost lahko tudi kontinuiteta modernistične, ne nadaljuje pa notranjega določila modernizma, in sicer inovacije, ki jo Debeljak opisuje tudi z Adornovo zahtevo po uporabi »najnaprednejšega umetnostnega materiala«. Ali: »Najpomembnejši element umetnine ni več neka brezkompromisna fiksacija na formo kot plod vsakokratnega umetnikovega napora, tj. na formo kot inovacijski imperativ.« Postmodernizem pa Debeljak še na enem mestu povezuje s kategorijami predmodernistične umetnosti, ko pravi, da postmoderno umetnost »označuje povratak k reprezentaciji, objektu, prezenci, harmoniji itd.«

Prav ta teza pa je podana na način, ki je značilen za knjigo. Izrečena je suvereno, celo brez kakršnekoli reference, a samo kot obrobna opomba in čeprav prinaša kategorije, ki so po mojem mnenju vredne upoštevanja, te tudi kasneje niso natančneje pojasnjene oziroma soočene z drugimi sorodnimi kategorijami, ki jih navaja v sklepnem razdelku *Svobodna razpoložljivost tradicij*: lepota oblik, sporočilna

prepričljivost, identifikacijske točke, občutljiva kompozicija, čutno ugodje in analitična kontemplacija. Značilnost sloga *Postmoderne sfinge* je namreč v tem, da obravnava nikjer ne zdrsnje v drobnogledno analizo. Zadoščajo že potrjena spoznanja, ki jih Debeljak kombinira iz vrste domačih in tujih del, predvsem novejšega datuma. S tem je postal Debeljak posrednik sodobnih pogledov in v tem smislu je knjiga zelo informativna. Nekoliko manj sicer za redne bralce *Problemov-Literature*, revije kroga mladih literatov, v katerem je od vsega začetka imel pomembno vlogo tudi Debeljak, in v kateri je bilo objavljenih kar nekaj tekstov, ki jih Debeljak navaja in komentira tudi v *Postmoderni sfingi*. Za slog te knjige pa je značilna tudi nedoslednost pri opisu poteka dela, saj se »znanstveni aparat« opredeljevanja hipotez, pregleda dosedanjih obravnjav problematike, definiranja terminov, napovedovanja argumentacije ali sklepov pojavlja le razdrobljeno. Tako se zgodi, da spoznamo najprej sklep, ki nas, izražen povsem samoumevno, zadene kot strela z jasnega, potem pa je nekeje v nadaljevanju besedila spet brez izrecne najave pojasnjen. Prav argumentacija je, predvsem v tistih delih, kjer se povezuje sociološki in filozofski pogled, pogosto nejasna. K temu prispeva še velikokrat brez potrebe zapleten in gostobeseden način izražanja.

Knjiga želi, kot sem že omenila, opredeliti tako rabo pojma postmodernizem za sodobni umetnostni izraz kot pojma postmoderna za oznako dobe. Slednjega povezuje s sociološkimi določili postindustrijske, kibernetične družbe ter komentira ob filozofski polemiki med Habermasom in Lyotardom iz začetka 80-ih let, v kateri prepoznavamo ideje, ki so v osemdesetih letih dobile domovinsko pravico tudi pri nas, opazne pa so tudi v velikih družbenih spremembah v Vzhodni Evropi (odrekanje pretenzije na absolutno resnico, pravica do drugačnosti). Opozarja pa tudi, da izraz postmoderna izhaja iz filozofskega pojma moderna, ki označuje tisto smer evropske kulture, ki jo je začel Descartes v 17. stoletju. In šele, ko se zavedamo, da želi razprava o postmoderni označiti (pospešiti, usmeriti?) bistveno spremembo 300-letne usmeritve evropske kulture, spoznamo njeno pomembnost (vsaj tisto, ki si jo pripisuje sama). Sprememba ali diskontinuiteta moderne se kaže kot preobrat iz »moderne pravice razsvetljenskega subjekta, da je (v središču sveta) in da se kot tak izrazi« v »pravico drugačnega, da se pokaže kot drugačno«. Na kontinuiteto moderne pa Debeljak pokaže s pogledom na socialni položaj umetnosti od 18. stoletja do vključno avantgarde. V vseh teh obdobjih prav tako kot v postmoderni opaža avtonomni položaj umetnosti.

Debeljakova knjiga tako predstavlja poskus povezovanja pogledov različnih strok na sodobno kulturo, a hkrati že opozarja na nevarnost takega početja, predvsem zaradi neenakovrednosti na videz sorodnih terminoloških oznak. Prav zaradi široko predstavljene problematike bo verjetno pritegnila k branju marsikoga, ki želi spoznati osnovne poglede na sodobno družbo in kulturo. V Debeljakovi predstavitvi umetnosti tega časa pa že lahko najdemo značilnosti ne le tujih, ampak tudi slovenskih umetnostnih del iz druge polovice osemdesetih let.

Vita Žerjal
Nova Gorica